

Відгук

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Разиграєва Олега Володимировича на тему:

«Становлення та розвиток пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках», поданого на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальностей 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія.

Дослідження пенітенціарної системи міжвоєнної Польщі, зокрема її особливостей на Волині та в Галичині, є, без сумніву, актуальною дослідницькою проблемою. Відрадно, що автор дослідження – Разиграєв Олег Володимирович – звернув увагу на цей маловідомий в українській історичній науці пласт вітчизняної історії. Дослідження здобувача дало змогу не лише висвітлити історію становлення, організацію та функціонування пенітенціарної системи на Волині та в Галичині, а й доповнити існуючі прогалини в історичних працях про тогочасну суспільно-політичну, соціально-економічну та національно-релігійну ситуацію в регіонах, які вирізнялися українською етнічною перевагою. До того ж відомості про пенітенціарну систему цікаві для нас ще в контексті протистояння польської влади і українського національно-визвольного руху, яке особливо гостро проявилось в Східній Галичині. У новаторській науковій праці Олега Разиграєва узагальнено весь комплекс подій пов'язаних із функціонуванням польської репресивно-каральної системи на історичних землях Волині й Галичини. Загалом, у дисертації автором вірно, на наш погляд, підкреслено й обґрунтовано актуальність теми дослідження.

Відповідно до мети – комплексно проаналізувати та критично осмислити становлення й розвиток пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках – автор поставив перед собою завдання, які відповідають поставленій меті. Я налічив загалом 10 завдань, причому перші два дуже часто зустрічаються в багатьох сучасних дисертаціях. Вони присвячені аналізу

джерел і літератури на підставі теоретико-методологічних засад дослідження. На нашу думку, це не зовсім завдання, а обов'язок і невід'ємна частина будь-якого наукового дослідження. Учений зобов'язаний опиратися на праці своїх попередників, знаходити і вводити у науковий обіг невідомі науці архівні джерела, застосовувати методологічні прийоми для аналізу історичних фактів і подій. Тому вважаємо, що ці два перші завдання не потрібно окремо виділяти, бо й так зрозуміло, що вони мають бути у кожній дисертації чи науковій монографії.

Завдання, поставлені дисертантом у вступі, знайшли своє логічне розв'язання у висновках дисертації. Вони є науково обґрунтовані й забезпечені достатньо солідною джерельною базою. Автор опрацював документи і матеріали із вітчизняних і зарубіжних архівів, а також рукописних збірок бібліотек, зокрема України, Польщі, Литви та Білорусі. Слід особливо відзначити науково-пошукову працю автора, проведену в архівах Республіки Білорусь. Зважаючи на сучасну ситуацію, для українських дослідників ці архіви ще довго будуть залишатися недоступними і, тому, відрадно, що така робота свого часу вже була проведена. Загалом автором опрацьовано і представлено у списку використаних джерел 1124 документи і матеріали, які, без сумніву, свідчать про значну й плідну науково-дослідницьку роботу проведену здобувачем. Окрім залучення в роботі широкого кола архівних джерел, використано публікації документів і матеріалів, спогадів, міжвоєнної періодики, а також наукової літератури. Тобто джерельна база дослідження є надзвичайно солідною і різноплановою, що дозволило авторові на належному рівні розкрити поставлену перед собою мету дослідження.

Історіографічний огляд проблеми, зроблений на належному науковому рівні, дозволив автору чітко окреслити коло питань, які потребують дослідження і, відповідно до того, побудувати дослідницький процес. Здобувач належним чином проаналізував наукову літературу стосовно теми дослідження й обмежився тими проблемами, які ще набули належного висвітлення.

Погоджуємося з автором, що на сьогодні в українській історіографії немає праці, де було б цілісно висвітлено функціонування пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у міжвоєнний період. Однак, вважаємо, що дослідження політичних переслідувань польською владою діячів Комуністичної партії Польщі (КПП) і Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), які були проведені в радянський час, вимагають критичної оцінки, переосмислення і подальшої розробки з сучасних позицій і на нових методологічних засадах. Ці дослідження треба критично переосмислити, доповнити або заперечити положення, які сформувалися в радянський період. Також необхідно глибше проаналізувати дослідження сучасних істориків стосовно діячів українського націоналістичного руху та їх переслідувань у польських карально-виправних закладах. Політичні переслідування, елементом яких була тюремна система міжвоєнної Польщі, а її символом Береза Картузька, залишаються ключем і необхідним елементом для розуміння національних відносин, зокрема в Західній Волині та Східній Галичині.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автор дисертації – Разиграєв Олег Володимирович – комплексно дослідив становлення і розвиток пенітенціарної системи Польщі на Волині та Східній Галичині в 1918–1939 рр. Він увів до наукового обігу раніше не відомі та малознані документи із фондів архівних установ України, Польщі, Литви та Білорусі; автор висвітлив процес становлення і функціонування пенітенціарної системи в Польщі; охарактеризував різні види та типи в'язниць, їхній кадровий потенціал, а також розкрив становище в'язнів у пенітенціарних установах Польщі; простежив формування кримінально-виконавчої системи на Волині та в Галичині; дослідив організацію та особовий склад пенітенціарної системи на Волині та в Галичині; розкрив окремі елементи повсякденного життя в'язнів; зробив спробу реконструювати внутрішньо тюремні середовища ув'язнених; проаналізував персональний склад корпусу тюремних службовців Волині та Галичини, який в абсолютній більшості був представлений поляками римо-

католицького віросповідання; простежив діяльність громадських і політичних організацій щодо підтримки в'язнів Волині та Галичини й захисту їхніх прав.

Критичний аналіз та належна верифікація джерел дали змогу комплексно висвітлити поставлену в дисертацію мету дослідження. Загалом завдання поставлені у вступі знайшли своє відображення у висновках дисертації. Наукові положення достатньо обґрунтовані і виважені, оперті на серйозну джерельну базу й не викликають зауважень.

Основні результати і теоретичні положення дисертації Разиграєва Олега Володимировича викладені у вступі, п'ятьох розділах, двадцяти параграфах і висновках. Висновки дисертації дають вичерпні відповіді на завдання, поставлені у вступі. Вони є, на наш погляд, достовірними і повними, свідчать про наукову новизну і практичну значимість роботи. З висновками своїх досліджень здобувач ознайомив широку наукову громадськість, беручи участь у науково-практичних конференціях. Опубліковані результати дослідження допомагають краще зрозуміти низку суперечливих аспектів історії становлення незалежної Польщі в міжвоєнний період.

Висновки повною мірою відображені у публікаціях автора. Список публікацій по темі дослідження вражає різноплановістю і презентабельністю, зокрема щодо зарубіжних фахових видань і колективних монографій. Слід віддати належне здобувачу він багато працював у цьому напрямку і йому вдалося повною мірою відобразити результати своїх досліджень у виданнях категорії А, а також інших фахових виданнях, зокрема закордонних.

Наукові здобутки Разиграєва Олега Володимировича відображені у 23-х наукових працях, з яких – 1 одноосібна монографія, 1 розділ у колективній монографії, опублікованій за кордоном, 12 – у фахових виданнях України, 9 – у періодичних виданнях за кордоном (зокрема 6 публікацій у журналах, які індексуються в наукометричних базах Web of Science та Scopus). Додатково відбивають результати дисертації 27 наукових праць, у тому числі 7 монографій (одна з них – одноосібна, опублікована за кордоном польською мовою), 7

статей, опублікованих у закордонних фахових виданнях, 13 статей – у вітчизняних фахових виданнях та матеріалах конференцій.

Насамкінець щодо позитивів, то слід відзначити, що схвалюємо посторінкові покликання, які подані автором у дисертаційному дослідженні, але, покликаючись на архівні джерела, слід було вказати назви архівних документів, як це зроблено, зокрема у нашій роботі.

Слід відзначити, що здобувач нагромадив значну кількість джерельного матеріалу, опрацював його на основі вибраної методології і представив на захист аргументовані висновки. Однак, поряд з цим окремі положення дисертації містять дискусійні моменти, які є невід'ємною частиною публічного захисту і, на які слід вказати автору.

Насамперед стосовно терміну пенітенціарна система. Цей термін був запроваджений в Англії у XVIII ст., у сучасній Україні з'явився порівняно недавно, а як стосовно міжвоєнної Польщі? Чи термін «пенітенціарна система» був загально поширений у міжвоєнній Польщі й чи вживався він у офіційній документації? І взагалі, яка офіційна термінологія використовувалася для означення системи виконання покарань у Польщі? Чи її назва залишалася незмінною протягом всього міжвоєнного періоду, чи змінювалася в залежності від політичної кон'юнктури, зокрема у період парламентської демократії чи режиму санації?

Погоджуємося з автором щодо обрання хронологічних меж дослідження. Однак, для нас незрозумілим залишається ситуація із польською пенітенціарною системою під час німецької окупації Львова у вересні 1939 р. й приходом Червоної Армії на західноукраїнські землі 17 вересня 1939 р. Як це вплинуло польську на пенітенціарну систему і на становище в'язнів? Як відбувався процес трансформації органів тюремної влади у цей складний історичний період? Можливо відбувалися стихійні звільнення в'язнів з тюрем або самовільне захоплення тюремної документації? Ці, а також інші факти,

могли би значно доповнити біографічні відомості про відомих діячів українського націоналістичного руху, зокрема про Степана Бандеру.

Також цікаво було простежити як польська держава регулювала кількість в'язнів, залежно від політичної та соціально-економічної ситуації впродовж міжвоєнного двадцятиліття. Зокрема, в період світової економічної кризи, яка тривала в Польщі з 1929 до 1935 року, які були прийняті міри, щоб зменшити видатки держави на утримання тюрем, в'язнів і пенітенціарної системи загалом?

Схвалюючи позитивні сторони в роботі Олега Разиграєва, слід було зробити більший наголос щодо особливостей тюремної системи на територіях, які входили до Російської та Австро-Угорської імперії, що були заселені в переважній більшості українцями. Українське питання в національній політиці Польщі найбільш гостро виступало у Східній Галичині. Також тут набув особливого поширення націоналістичний український рух. Чи ці фактори якось вплинули на особливе становище тюрем в Східній Галичині? Чи були якісь спеціальні інструкції, розпорядження, які стосувалися виключно цього регіону. Те саме стосується Волинського воєводства, відділеного так званим Сокальським кордоном, де воєвода Генрик Юзевський проводив політику польсько-українського порозуміння. Чи Волинський експеримент воєводи Г. Юзевського вплинув на покращення становища українських в'язнів у тюрмах на території Волинського воєводства чи навпаки – тюремна влада, не підтримуючи політику так званої «українізації» Г. Юзевського, намагалася йому всіляко йому нашкодити? Тому, вважаємо, було б доцільно висвітлити глибше ці аспекти проблеми й підтвердити або спростувати упереджене ставлення польської влади щодо українських в'язнів.

У цьому контексті окремим підрозділом у дисертації слід було розглянути особливості становища політичних в'язнів, серед яких переважно були польські комуністи як Владислав Гомулка чи Болеслав Берут, а також

українські націоналісти: Степан Бандера, Сергій Хруцький, Іван Чмола, Осип Бойдуник, Зенон Коссак та ін.

Вважаємо також, що Розділ 5 рецензованої дисертації можна трактувати як окреме дослідження. У дисертації зазначається, що товариство допомоги в'язням та їхнім родинам «Патронат» безпосередньо становило частину пенітенціарної системи Польщі. Однак, Міжнародна організація допомоги борцям революції, Міжпартійний секретаріат боротьби за амністію політичних в'язнів, Ліга захисту прав людини і громадянина та інші, вважаємо, були поза цією системою. Тому, висвітленню їх діяльності можна було присвятити окрему наукову розвідку.

У цілому, не зважаючи на зауваження, докторська дисертація Разиграєва Олега Володимировича виконана на належному рівні, заслуговує на високу оцінку як самостійна та оригінальна праця. Зміст дисертації викладено у логічній послідовності. Науково-довідковий апарат оформлено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Основні положення та висновки дисертації викладено та обговорено на міжнародних колоквиумах та конференціях. Поставлені здобувачем цілі й завдання виконано. Положення і висновки рецензованої дисертації з достатньою повнотою висвітлені у публікаціях автора. Все це дає підстави говорити про здобувача як зрілого науковця, який володіє необхідним історичним інструментарієм і навиками дослідницької роботи. Її основні результати, відбиті в наукових працях, є прикладом міждисциплінарного підходу й сприятиме розв'язанню конкретних практичних завдань державного будівництва на сучасному етапі.

Вважаємо, що дисертація Разиграєва Олега Володимировича «Становлення та розвиток пенітенціарної системи на Волині та в Галичині у 1918–1939 роках» є завершеним комплексним історичним дослідженням важливої та актуальної теми, яка знаходиться в предметному полі історії України та всесвітньої історії. Окрім того, дисертація відповідає вимогам, які ставляться перед науковими працями такого роду, зокрема змісту «Порядку

присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 р., а її автор Разиграєв Олег Володимирович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальностей 07.00.01 – історія України, 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент,
завідувач кафедри
історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних галузей історичної науки,
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
доктор історичних наук, професор

В. Л. КОМАР

